

VYBRANÉ PROBLÉMY
TEORIE VÝCHOVY

TEORIE VZDĚLÁNÍ

Hodnota • kultivace • zkušenost • účel

John Henry Newman × John Dewey × Gert Biesta
+ kritická diagnóza vzdělanosti

Výchozí otázka

*Je vzdělání hodnotou samo o sobě, nebo je jeho hodnota určena tím, k čemu je člověk schopen
je použít?*

1. Než začnete číst

Pojem vzdělání bývá v běžném jazyce směřován s věděním, kvalifikací, kompetencí, školním úspěchem či profesní připraveností. Tento reader pracuje s předpokladem, že právě rozlišení těchto pojmů je teoretickým problémem, nikoli pouze terminologickou otázkou.

Úvodní situace

Člověk má vynikající profesní kompetence, rychle se učí nové technologie, efektivně využívá AI a je na trhu práce velmi úspěšný. Nečte literaturu, téměř se nezajímá o historii, umění, vědu mimo svůj obor ani o veřejné otázky.

Je vzdělaný? Jaká kritéria bychom potřebovali, abychom mohli odpovědět?

Před četbou si pracovně rozlište: vědění – dovednost – kompetence – kvalifikace – vzdělání – Bildung – kultivace – moudrost.

2. John Henry Newman: vědění jako hodnota

V páté rozpravě *The Idea of a University* Newman hájí liberální vzdělání proti redukci univerzity na bezprostřední profesní užitek. Nejde mu o tvrzení, že vzdělání nemá praktické důsledky, nýbrž o odmítnutí názoru, že užitek je jediným měřítkem jeho hodnoty.

“Knowledge is capable of being its own end.”

Pracovní překlad: Poznání může být samo sobě účelem.

Newman dále zdůrazňuje, že poznání není pouze prostředkem k něčemu vnějššímu. Liberální vzdělání má formovat způsob, jakým člověk myslí, rozlišuje, vztahuje jednotlivé oblasti poznání k sobě a vytváří celkovější pohled na pravdu.

Pramen k četbě: Newman, J. H. *The Idea of a University*, Discourse V: Knowledge Its Own End, zejména oddíly 1 a 5–7.

Otázky k Newmanovi

1. Co přesně znamená tvrzení, že poznání může být samo sobě účelem?
2. Je možné obhájit tento nárok bez předpokladu určité hierarchie hodnot?

3. Je profesní příprava v rozporu s liberálním vzděláním, nebo jde o dva odlišné účely?
4. Co by Newman řekl k požadavku, aby každý vysokoškolský předmět prokazoval bezprostřední využitelnost?

3. John Dewey: vzdělání, zkušenost a růst

Dewey představuje korekci jednoduchého protikladu mezi 'tradičním vzděláním' a utilitarismem. Kritizuje vzdělávání, které odděluje učivo od zkušenosti žáka a chápe poznání jako hotový obsah určený k předání. Současně však neztotožňuje vzdělání s okamžitým zájmem dítěte ani s praktickou použitelností.

Vzdělání lze v deweyovské perspektivě chápat jako rekonstrukci zkušenosti, která rozšiřuje schopnost člověka orientovat se v dalších zkušenostech a jednat v nich inteligentně.

Toto je pracovní parafráze Deweyho argumentu, nikoli doslovný citát. Pro četbu použijte zejména Democracy and Education, kap. 4 (Education as Growth) a Experience and Education, kde Dewey rozlišuje zkušenost, která další růst umožňuje, od zkušenosti, která jej uzavírá.

Problém

Jestliže má vzdělání vycházet ze zkušenosti, kdo rozhoduje, která zkušenost je vzdělávací?

Tato otázka vrací do hry problém autority z prvního readeru. Deweyho důraz na zkušenost totiž neodstraňuje odpovědnost pedagoga; spíše ji přesouvá k uspořádání prostředí, výběru zkušeností a jejich pokračování.

Úkol: Newman × Dewey

Otázka	Newman	Dewey
V čem spočívá hodnota vzdělání?		
Jaký je vztah vzdělání a praktického života?		
Jakou roli má obsah učiva?		
Co znamená být vzdělaný?		

4. Gert Biesta: vzdělávání není totéž co učení

Biesta kritizuje „learnification“ – jazyk, v němž se vzdělávání redukuje na proces učení a ztrácejí se otázky obsahu, účelu a vztahů. Nestačí tedy říci, že se studenti mají učit. Je třeba se ptát, co se mají učit, proč a ve vztahu ke komu či k čemu.

“the point of education is never that students simply learn”

Biesta rozlišuje tři vzájemně propojené domény účelu vzdělávání: qualification, socialisation a subjectification. Nejde o tři oddělené typy školy. Každé vzdělávací jednání může působit ve všech třech a mezi jejich požadavky může vznikat napětí.

Doména	Pracovní charakteristika
Qualification	Znalosti, dovednosti a porozumění, které člověku umožňují něco dělat.
Socialisation	Uvádění do kulturních, sociálních a profesních tradic, praktik a způsobů jednání.
Subjectification	Možnost existovat jako subjekt vlastního života, nikoli pouze jako objekt požadavků druhých či systému.

Analytický úkol

U každého z následujících obsahů označte, které z Biestových domén jsou přítomny. Nepoužívejte jednoduché přiřazení 1 : 1; uveďte, kde mezi doménami vzniká konflikt.

Latina • programování • dějepis • finanční gramotnost • filosofie • mediální výchova • práce s generativní AI

Otázky k Biestovi

5. Proč je podle Biesty otázka účelu logicky před otázkou metod?
6. Co se ztratí, jestliže vzdělávání popíšeme pouze jako učení?
7. Může škola maximalizovat všechny tři domény současně?
8. Je subjectification jiným názvem pro autonomii? V čem by mohl být rozdíl?

5. Kritická diagnóza: když se vzdělání mění v měřitelný výkon

Současná kritika vzdělávacích systémů často mívá k redukci vzdělání na kompetence, výsledky, zaměstnatelnost a měřitelné výstupy. Pro tuto část pracujte s vybranou pasáží z Liessmannovy Teorie nevzdělanosti (Theorie der Unbildung) nebo s Finkelkrautovou kritikou ústupu kulturního předávání v La Défaite de la pensée. Úkolem není jejich diagnózu automaticky přijmout, ale prověřit její argumentační sílu.

Pozor: kritika kompetenčního jazyka sama o sobě ještě nedokazuje, že kompetence jsou pedagogicky bezcenné. Rozlišujte mezi kritikou redukce vzdělání na kompetence a kritikou kompetencí jako takových.

Čtyři teze k debatě

- To, co nelze spolehlivě měřit, nemůže být hlavním cílem veřejného vzdělávání.
- Škola má učit i to, co většina žáků nikdy bezprostředně nevyužije.
- Požadavek relevance může vzdělání obohacovat i ochuzovat.
- Kompetence bez kulturního a vědního obsahu nejsou vzděláním; obsah bez schopnosti s ním jednat rovněž nestačí.

6. Případová studie: co má zůstat v kurikulu?

Ministerstvo navrhuje redukovat část faktografického a kulturně-historického obsahu kurikula. Uvolněný čas má být věnován digitálním kompetencím, práci s AI, mediální gramotnosti, spolupráci a řešení problémů. Argumentuje rychlou proměnou společnosti a dostupností informací.

Ve čtyřech skupinách formulujte reakci z perspektivy: Newman – Dewey – Biesta – kritická teorie nevzdělanosti.

Každá skupina musí uvést: (1) co návrh správně rozpoznává; (2) co podle daného autora přehlíží; (3) jeden konkrétní návrh úpravy; (4) nejsilnější námitku proti vlastnímu stanovisku.

7. Závěrečná syntéza

Co musí člověk získat, aby bylo oprávněné říci, že je vzdělaný?

Vraťte se k osobě z úvodní situace. Odpověděli byste nyní jinak? Vysvětlete, který z textů vaše původní kritérium nejvíce zpochybnil.

Závěrečný individuální úkol

Napište 300–400 slov na téma: „Vzdělání má smysl tehdy, když...“ Použijte nejméně tři autory z readeru. Alespoň dva musejí být uvedeni ve skutečném argumentačním napětí, nikoli pouze vedle sebe. Rozlište vlastní stanovisko od rekonstrukce autorů a uveďte jednu vážnou námitku proti vlastnímu závěru.

8. Literatura a doporučená četba

Biesta, G. (2020). Risking ourselves in education: Qualification, socialization, and subjectification revisited. *Educational Theory*, 70(1), 89–104. <https://doi.org/10.1111/edth.12411>

Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. Macmillan.

Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Kappa Delta Pi.

Finkielkraut, A. (1987). *La défaite de la pensée*. Gallimard.

Liessmann, K. P. (2006). *Theorie der Unbildung: Die Irrtümer der Wissensgesellschaft*. Paul Zsolnay Verlag.

Newman, J. H. (1852/1873). *The idea of a university defined and illustrated*. Discourse V: Knowledge its own end.

Poznámka k práci s texty

Krátké anglické citace jsou určeny k interpretační práci. Ostatní formulace v readeru jsou pracovní shrnutí či parafráze. Při akademickém použití argumentu vždy pracujte s uvedeným primárním pramenem a ověřte konkrétní vydání a stránkování.